

KUD: 811.18:37.02(05)

TË MËSUARIT E GRAMATIKËS SË GJUHËS SHQIPE NË SHKOLLAT E MESME TË ULËTA NË KOSOVË

Bekim Morina
Instituti Pedagogjik i Kosovës

Abstrakt

Në fushën Gjuhët dhe komunikimi, gjuha shqipe dhe letërsia trajtohen së bashku dhe janë përfshirë në një tekst të vetëm shkollor. Ky integrim sjell përfitime dhe sfida në procesin e mësimit të gramatikës në shkollat e mesme të ulëta në Kosovë. Qëllimi i hulumtimit ishte të shqyrtojë mënyrën se si mësohet gramatika në shkollat e mesme të ulëta në Kosovë dhe të vlerësojë nëse integrimi i gjuhës dhe letërsisë në të njëjtin tekst e ka ndihmuar apo e ka vështirësuar të mësuarit e gramatikës për nxënësit. Studimi ka analizuar praktikatat aktuale të mësimit të gramatikës dhe ka identifikuar sfidat dhe përfitimet.

Hulumtimi është realizuar përmes qasjes cilësore, përfshirë analizën teorike dhe të dhënat empirike, të mbledhura përmes intervistave me 10 mësime të ulëta dhe 2 autorë të teksteve shkollore, si dhe përmes vëzhgimit të 10 mësime të ulëta në klasë.

Rezultatet tregojnë se gramatika dhe letërsia trajtohen pothuajse në mënyrë të barabartë në planet dhe programet mësimore, si dhe në tekstet shkollore, megjithëse disa mësime të ulëta vërejnë një dominim të lehtë të letërsisë. Sa i përket fondit të orëve, shumica e mësime të ulëta konsiderojnë është i mjaftueshëm për të përmbushur objektivat e të dy fushave.

Vlerësimi i nxënësve për të nxënësit e gramatikës përmes letërsisë, edhe pse është më kompleks nga ana e përgatitjes dhe metodologjisë, konsiderohet më i lehtë dhe më i pranueshëm për nxënësit, sepse lidhet drejtpërdrejt me kuptimin e tekstit dhe përdorimin praktik të gjuhës.

Rekomandohet organizimi i trajnimeve profesionale për mësime të ulëta, me fokus në qasjen integruese të gjuhës dhe të letërsisë; bashkëpunimi i mësime të ulëta dhe përzgjedhja me kujdes e teksteve shkollore. Gjithashtu, sugjerohet përdorimi i metodave aktive dhe tërheqëse, si lojërat, garat dhe aktivitetet interaktive, të cilat e ndërlidhin gramatikën me përmbajtjet letrare dhe situatat e jetës së përditshme, duke e bërë mësimin më funksional dhe gramatikën më të kuptueshme për nxënësit.

Fjalët kyçe: gramatikë, letërsi, integrim, mësime të ulëta, shkollë e mesme e ulët

Learning albanian grammar in lower secondary schools in Kosovo

Abstract

In the field of Languages and Communication, Albanian language and literature are now treated together and are included in a single textbook. This integration brings benefits and challenges to the process of teaching grammar in lower secondary schools in Kosovo. The aim of the research was to examine the way grammar is taught in lower secondary schools in Kosovo and to assess whether the integration of language and literature in the same textbook has helped or hindered the learning of grammar for students. The study analyzed current grammar teaching practices and identified challenges and benefits.

The research is based on a qualitative approach, includes theoretical analysis and empirical data, collected through interviews with 10 teachers and 2 textbook authors, as well as through classroom observation of 10 teachers.

The results show that grammar and literature are treated almost equally in the curricula and programs, as well as in the textbooks, although some teachers note a slight dominance of literature. Regarding the number of hours, most teachers consider it sufficient to meet the objectives of both areas.

The assessment of students' learning of grammar through literature, although more complex in terms of preparation and methodology, is considered easier and more acceptable for students, because it is directly related to the understanding of the text and the practical use of the language.

The organization of professional training for teachers is recommended, with a focus on the integrative approach to language and literature; teacher collaboration and careful selection of textbooks. It is also suggested to use active and engaging methods, such as games, competitions and interactive activities, which link grammar with literary content and everyday life situations, making learning more functional and grammar more understandable for students.

Keywords: *grammar, literature, integration, teaching, lower secondary school*

Hyrje

Gramatika është një komponent themelor i gjuhës, e cila siguron strukturën dhe rregullat e nevojshme për komunikim efektiv, por shpesh konsiderohet e vështirë, pasi nxënësit i shohin mësimet tradicionale të gramatikës të thata dhe jo atraktive.

Mësimi tradicional i gramatikës zakonisht përfshin qasjen e bazuar në rregulla, e cila mund të jetë e lodhshme për nxënësit, ndërsa të mësuarit e saj nëpërmjet letërsisë synon ta bëjë atë më të lehtë dhe të zhvillojë më mirë shkathtësitë e komunikimit të nxënësit. Letërsia ofron një kontekst kuptimplotë për përdorimin e gjuhës dhe i lejon nxënësit të shohin gramatikën në veprim, prandaj integrimi i letërsisë në mësimin e gramatikës e lehtëson procesin e të mësuarit, duke e bërë më tërheqës dhe më efektiv.

Sipas Kurrikulës Bërthamë të arsimit të mesëm të ulët në Kosovë, kompetenca e Komunikimit dhe e të shprehurit ka për qëllim që nxënësit dhe të rinjtë t'i zhvillojë si personalitete, t'i mësojë të marrin pjesë aktive në shoqëri dhe t'i kuptojnë porositë që u drejtohen; si dhe të shprehen në mënyrë adekuate, nëpërmjet gjuhëve, simboleve, shenjave, kodeve dhe formave artistike. Për të komunikuar në mënyrë efektive, nxënësit përkrahen që të shfrytëzojnë në mënyrë të pavarur, kritike dhe kreative, mjetet dhe mundësitë e komunikimit dhe të të shprehurit (MASHt, 2016, f. 19).

Fushat e kurrikulës përbëjnë bazën e organizimit të procesit mësimor-educativ në shkollë, për çdo nivel arsimor dhe shkallët përkatëse të saj. Qëllimi i fushës Gjuhët dhe komunikimi është avancimi i shkathtësive gjuhësore dhe të komunikimit, në funksion të formësimit gjuhësor dhe të menduarit kritik e kreativ. Konceptet e kësaj fushe, që zhvillohen edhe në këtë nivel të arsimit, janë tekstet letrare dhe joletrare, gjuha figurative dhe jofigurative, kritika, teoria etj.

Në kurrikulat lëndore/programet mësimore dhe tekstet shkollore është bërë tashmë integrimi i gjuhës dhe letërsisë, me qëllim që përvetësimi i sistemit gjuhësor të realizohet përmes zhvillimit të shkathtësive të komunikimit që lidhen me forma të teksteve letrare dhe joletrare. Kjo i mundëson nxënësit që të pasurojë fjalorin, të zhvillojë njohuritë për veçoritë fonetike,

morfologjike, sintaksore e stilistike, të përdorë rregulla drejtshkrimore dhe të zhvillojë forma të shkrimit narrativ, përshkrues e argumentues (MASHT, 2016, f. 30-31).

Rol me rëndësi në të mësuarit e gramatikës në shkolla luan përfshirja në planet dhe programet mësimore, e cila duhet të jetë në proporcion me letërsinë, si dhe tekstet shkollore, të cilat gjuhën dhe letërsinë kërkohet ta integrojnë me kujdes që gramatika të jetë më e kuptueshme dhe më e lehtë për nxënësit. Marrë parasysh rolin dhe rëndësinë e planifikimit, shtrohet pyetja a i është dhënë hapësirë e mjaftueshme gjuhës për t'u përvetësuar në nivel të kënaqshëm gramatika nga nxënësit. Në të mësuarit e gramatikës së gjuhës shqipe, përveç programeve dhe teksteve shkollore, rëndësi kanë edhe mjetet mësimore dhe metodat që i përdorin mësime nxënësit gjatë punës me nxënës.

Shqyrtimi i literaturës

Programi i Gjuhës shqipe ua mundëson nxënësve pasurimin e fjalorit, përdorimin e drejtë të gjuhës, shkrimin e tregimeve, argumentimin, zhvillimin e imagjinatës dhe kreativitetit, si dhe kultivimin e aftësive të tyre për të gjykuar dhe vlerësuar. Kërkesë themelore në nivelin e arsimit të mesëm të ulët është aftësi i nxënësve për zhvillimin e kulturës së përgjithshme dhe të shkathtësive të komunikimit, krahas përdorimit të drejtë të gjuhës në situata përkatëse.

Gjithashtu, nëpërmjet programit synohet formimi i mëtejshëm kulturor e gjuhësor, përvetësimi i dijeve dhe formimi i personalitetit, duke përfshirë këtu edhe kulturën e sjelljes dhe të komunikimit. Pra, “qëllimi i lëndës Gjuhë shqipe është t’ua mundësojë nxënësve të përvetësojnë dhe të zgjerojnë kulturën dhe mënyrën e përdorimit të shkathtësive të komunikimit, të aftësohen për të bërë analiza dhe përgjithësime për tekste letrare dhe joletrare, dhe të zgjerojnë njohuritë e sistemit gjuhësor” (MASHT, 2018, f. 8).

Në mësime tradicionale, e pasqyruar edhe në kurrikulë, njohuritë morfosintaksore janë vëzhguar dhe trajtuar si prodhim gramatikor, si qëllim në vetvete. Deri në vitet “80 të shekullit të kaluar, kurrikula e gjuhës shqipe

mbartte karakter të theksuar gramatikor. Programet dhe tekstet në ato vite patën prirjen për t'i dhënë mësimin të gramatikës karakter të dallueshëm praktik dhe kjo për kohën pati përparësitë dhe vlerat e veta. Hartuesit e këtyre kurrikulave besonin se njohja e koncepteve morfosintaksore nga ana e nxënësve kishte një vlerë objektive. Ato shprehnin një lidhje logjike. Kurrikulat e gjuhës shqipe të hartuara në dy dhjetëvjeçarët e fundit morën tipare të spikatura, duke i parë konceptet gjuhësore dhe letrare të integruara, me një lidhje të ndërsjellë mes linjave dhe nënlinjave. Pa mohuar rolin e njohurive gjuhësore, si një nga objektivat më të rëndësishme në përmbajtjen e gjuhës shqipe në këto kurrikula, konceptet morfosintaksore nuk janë parë si qëllim në vetvete, por si mbështetëse të synimeve për ta orientuar dhe kultivuar nxënësin si përdorues konkret të gjuhës amtare në situata të caktuara komunikative, në përkrahje të parimit: “mësimi i gjuhës amtare nuk do të niset nga gramatika, por do të shkohet drejt saj” (Gjokutaj, 2009).

Për të arritur kompetencat kurrikulare në fushën Gjuhët dhe komunikimi, kërkohej përdorim i teksteve shkollore dhe materialeve e burimeve të ndryshme mësimore, të cilat duhej t'u përmbaheshin kërkesave të rezultateve për fushë, pasi në tekste mungonte shkrimi dhe gjuhës dhe letërsisë. Profesoresha Islamaj thekson se “në shumicën e teksteve nuk kemi shkrimi të gjuhës dhe letërsisë po bashkim mekanik të tyre, në të vërtetë kemi një bashkim jofunksional që bie ndesh edhe me synimin e programit në fuqi. Nuk është çudi prandaj që nxënësit tanë kanë jo pak probleme me përvetësimin e leximit, me të kuptuarit, me interpretimin dhe me shkrimin e teksteve letrare e joletrare” (Islamaj, 2008, f. 58).

Shumë mësimdhënës vazhdojnë të mbështeten vetëm në tekstet shkollore dhe cilësia e tyre shpesh përcakton masën në të cilën nxënësit i marrin informacionet e nevojshme për mësimin e gjuhës. Tekstet e sotme shkollore të gjuhës shqipe për shkollat e mesme të ulëta në Kosovë, të hartuara sipas kurrikulës, tregojnë një zhvillim në mënyrën se si trajtohet gramatika, duke u larguar nga qasja e thatë dhe teorike. Tashmë është bërë “shkrimi” e gjuhës dhe letërsisë në një tekst të vetëm, me qëllim që gramatika të mësohet përmes letërsisë dhe gjuha dhe letërsia të mësohen të integruara. Pra, gjuha dhe letërsia nuk trajtohen më si fusha të ndara, por si pjesë e një teksti shkollor. Gramatika ndërthuret me analizën e teksteve letrare, me qëllim që

të ndihmojë nxënësit të zhvillojnë kompetenca të integruara, gjuhësore dhe komunikuese. Kjo qasje konsiderohet një hap pozitiv, pasi letërsia ka ndikim në të mësuarit e gramatikës dhe roli i saj është i madh, për faktin se nxënësit gjatë leximit ndeshen në regjistra gjuhësorë dhe strukturë të fjalive dhe procesi mësimor bëhet më i natyrshëm dhe më motivues për nxënësit.

Me gjithë ndikimin që mund të ketë letërsia në të mësuarit e gramatikës, disa studiues të gjuhës dhe letërsisë mendojnë se gjuha dhe letërsia duhet të ndahen si lëndë më vete, sepse në Fakultetin e Filologjisë ekzistojnë dy degë, Dega e letërsisë dhe gjuhës shqipe dhe dega e gjuhë dhe letërsisë shqipe. Sipas tyre, studentët që studiojnë letërsi qëndrojnë më lart sa i përket letërsisë se ata që studiojnë gjuhën dhe anasjelltas. Pavarësisht kësaj, në shkolla nuk është bërë ndarja e lëndës së letërsisë nga ajo e gjuhës dhe mbahen nga i njëjti mësimdhënës. “Nëse mësimdhënësi është i diplomuar në Letërsi, atëherë ka mundësi që ai të tregojë dobësi sa i përket lëndës së gjuhës, e nëse është e kundërta, atëherë dobësia e mësimdhënësit do të kalojë nga letërsia. Në të dyja rastet do të dëmtohen nxënësit, të cilët do të jenë të detyruar t’u përshtaten përparësive dhe dobësive të mësimdhënësve. Për t’iu shmangur këtij problemi do të ishte e udhës që letërsia dhe gramatika të ndaheshin si lëndë” (Progni-Peci, 2008, f. 138).

Edhe profesoresha Elca Skënderi thekson se ndarja e lëndëve duhet bërë për të gjithë arsimin parauniversitar pasi pasojat e kësaj shkrirje krijojnë një boshllëk gjuhësor te nxënësit. Sipas saj, asnjëherë nuk është arritur një integrim i mirë i të dyja disiplinave dhe pasojat i kemi parë ndër vite. Mirëpo, ndryshme mendon profesoresha Albana Xhaho, sipas së cilës integrimi ka qenë një domosdoshmëri e kohës. Ajo thekson se është bërë domosdoshmëri e kohës shkrirja dhe integrimi i këtyre dy lëndëve me njëra-tjetrën, sepse nuk mund të kemi një gjuhë të pastër pa një tekst letrar dhe nuk mund të kemi një tekst letrar pa një analizë gjuhësore të mirëfilltë. Ajo mendon se në këtë kuptim një formim të përgjithshëm i nxënësve u vjen në ndihmë atyre, pasi të mësuarit me kompetenca, që është një risi e viteve të fundit, nxjerr domosdoshmëri fitimin e disa aftësive për jetën (Skënderi, Xhaho, 2023).

Profesori Shezai Rrokaj argumenton se praktika e ndarjes së teksteve të gjuhës shqipe nga leximi letrar dhe mbështetja në mësimin tradicional të

gramatikës është e tejkaluar dhe duhet reformuar. Ai thekson gjithashtu se integrimi i gjuhës dhe letërsisë në tekstet shkollore duhet të jetë në përputhje me objektivat e kurrikulës dhe kërkesat e vlerësimit, duke siguruar që nxënësit të zhvillojnë aftësi të shumëfishta në mësim (Rrokaj, 2002). Vlerësimi i aftësive gramatikore të nxënësve përmes letërsisë mund të jetë më kompleks se vlerësimi nëpërmjet metodave tradicionale të vlerësimit, prandaj nga mësimdhënësit kërkohet të zhvillojnë mjete të përshtatshme vlerësimi për të vlerësuar të kuptuarit e koncepteve gramatikore nga nxënësit. Përveç përfitimeve, mund të paraqiten edhe sfida, për faktin se mësimdhënësit që kanë studiuar letërsinë mund t'i kushtojnë më tepër kujdes pjesës së letërsisë, për dallim nga mësimdhënësit që kanë studiuar gjuhën, të cilët ndalen më tepër te gramatika dhe në përgjithësi te problemet gjuhësore.

Që gramatika të mësohet e integruar, nëpërmjet teksteve të ndryshme letrare, mësimdhënësi duhet të orientojë procesin e të nxënësve në mënyrën e zotërimit të shkathtësive gjuhësore dhe strukturat e sistemit gjuhësor t'i realizojë nëpërmjet të dëgjuarit, të folurit, të lexuarit, dhe të shkruarit, në secilën orë mësimore. Për ta kuptuar dhe folur mirë një gjuhë duhet të njihet mirë edhe gramatika e saj. Pa njohjen thelbësore dhe të sigurt të bazës së gramatikës, pa ushtrime të shumta gramatikore, nuk mund të përvetësohet një gjuhë ashtu si duhet. “Gramatika ka për detyrë t'i bëjë nxënësit të zotë ta shkruajnë dhe ta flasin gjuhën amtare mirë, pra t'i shprehin qartë mendimet e tyre, si në të folur ashtu edhe në të shkruar” (Ajdini- Murtezi, 2019, f. 23).

Me kurrikulat e bazuara në kompetenca, integrimi është bërë i domosdoshëm jo vetëm për gjuhën dhe letërsinë, por edhe për fushat dhe lëndët e tjera kurrikulare. Sipas profesoreshës Tahiri (2015), “integrimi shfaqet si një risi didaktike në fushën e koncepteve nga fusha e gjuhës dhe letërsisë përmes përpunimit të materialit në rubrika përkatëse, të cilat orientohen së pari nga shkallët e taksonomive për të nxënësit, nga orientimi drejt të nxënësit të diferencuar, në gjithë përfshirjen e nxënësve në veprimtari të përbashkëta mësimore, përmes punës në grup dhe më gjerë dhe përmes veprimtarive hulumtuese, punës me projekte etj., të cilat kërkojnë kompetenca të shumëfishta për të qenë të suksesshëm” (Tahiri, 2015, f. 134).

Roli i letërsisë në të mësuarit e gramatikës

Letërsia i ekspozon nxënësit ndaj një larmie të gjerë strukturash fjalish dhe modelesh gramatikore. Duke i nxitur të lexojnë vepra letrare, mësime të mësuarit mund t'i ndihmojnë nxënësit të praktikojnë zbatimin e gramatikës brenda konteksteve të botës reale. Nëpërmjet leximit, nxënësit ndeshen me kohë të ndryshme, lloje fjalish dhe regjistra gjuhësorë, të gjitha brenda kontekstit të një tregimi bindës. Mësimi kontekstual e bën më të lehtë për nxënësit të kuptojnë zbatimin praktik të rregullave gramatikore dhe u mundëson nxënësve të zbatojnë njohuritë dhe aftësitë e reja në situata të jetës reale (Pritchett, 2008). Sipas Bibaj “gjatë procesit mësimor nxënësit përdorin tekste që kërkojnë interpretim, analiza, gjykime dhe bashkëbisedime, të cilat nënkuptojnë përdorimin e gjuhës si një proces aktiv të folësit dhe dëgjuesit që e lidhin informacionin e mëparshëm me të riun, në kontekste të ndryshme, sociale dhe kulturore, nisur nga parimi me në qendër nxënësin” (Bibaj, 2014, f. 86).

Mësimdhënësit nëpërmjet letërsisë zgjerojnë fjalorin e nxënësve, i cili, nga ana tjetër, rrit të kuptuarit e tyre për konceptet gramatikore. Kur nxënësit ndeshen me fjalë të reja në tekste, ata mësojnë se si funksionojnë fjalët në fjali dhe si lidhen gramatikisht me njëra-tjetrën. Nuk është për t'u habitur që të mësuarit e sinonimeve është një mënyrë për të zgjeruar fjalorin. “Mësimi i sinonimeve është i rëndësishëm për nxënësit, përmes së cilave ata mësojnë fjalë dhe fjali me funksione të shumta, të cilat interpretohen në mënyra të ndryshme dhe u ndihmojnë të përvetësojnë rregullat gramatikore” (Susantos, 2017, f. 182).

Nëse mësime të mësuarit kërkojnë që nxënësit të analizojnë dhe të interpretojnë synimet e autorit në një tekst letrar, i inkurajojnë ata të mendojnë në mënyrë kritike rreth strukturës së fjalisë, sintaksës dhe gramatikës në përgjithësi. Siç thekson profesori Isa Bajçinca (2016), “krahas përgatitjes së mirë në rrafshin gjuhësor e letrar, kërkohet edhe një përgatitje e mirë pedagogjike e metodike, sepse për të kultivuar elemente të veçanta duhen zbatuar metoda, mjete e forma të veçanta pune, të cilat do të ndryshojnë nga shkolla në shkollë. Nxënësit, përveçse mësojnë të zbërthejnë tekstin, gjatë leximit

mundohen të bëjnë lidhjen ndërmjet zgjidhjeve gramatikore dhe kuptimit, prandaj leximi (veçanërisht i veprave letrare) është një burim i pazëvendësueshëm për ngritjen e shkallës së njohjes së gjuhës shqipe e të kulturës së gjuhës” (Bajçinca, 2016, f. 174).

Përdorimi i letërsisë në mësimin e gramatikës rrit interesimin e nxënësve, duke e bërë procesin e të mësuarit më tërheqës dhe më të këndshëm. Nxënësit motivohen më shumë për të mësuar gramatikën kur ajo lidhet me tregimet që ata i lexojnë, pasi letërsia u ofron mundësi të shohin se si përdoret gramatika në situata të botës reale dhe kjo qasje mund të çojë në kuptim më të thellë të gjuhës dhe përmirësim të aftësive gjuhësore. Nxënësit kanë më shumë gjasa të ruajnë dhe të zbatojnë rregullat gramatikore kur i shohin ato të përdorura në kontekste kuptimplota. “Nxënësit duket se fokusohen më së miri në gramatikë kur ajo lidhet me nevojat dhe përvojat e tyre komunikuese” (Savignon, 2017, f. 128).

Letërsia shërben si një mjet i vlefshëm për të demonstruar rëndësinë dhe zbatimin e rregullave, për faktin se veprat letrare shpesh shfaqin përdorim krijues dhe të larmishëm të gjuhës. Kur nxënësit lexojnë stile dhe zhanre të ndryshme, ata bëhen më të hapur për të eksperimentuar me gjuhën, duke nxitur kreativitetin dhe origjinalitetin në shkrimet e tyre. Siç shprehet gjuhëtarja Shefkije Islamaj, letërsia ofron pasuri të madhe edhe gjuhësore, punë mjeshtërore me gjuhën. Ajo është, pothuajse, gjedhe e gjuhës së lëvruar, pamje e shqipes estetike (Islamaj, 2004). Nxënësit dallojnë sa u përket nivelit të leximit dhe aftësive gjuhësore dhe nga mësimdhënësit kërkohet të zgjedhin letërsi që është e përshtatshme për aftësitë lexuese. Gjithashtu, duhet të përshtatin mësimin e gramatikës në përputhje me rrethanat, duke e ditur se tashmë në tekste shkollore problemet e gjuhës dhe të letërsisë trajtohen të integruara, jo të ndara. Kjo e bën dukurinë gjuhësore më të kapshme dhe më tërheqëse për nxënësit e nivelit të mesëm të ulët.

Kuptimi dhe përdorimi i gramatikës nga nxënësit

Nxënësit në mësimdhënien e gramatikës duhet të kalojnë nga qasja induktive te qasja deduktive dhe të zbulojnë vetë rregullat, por aktiviteti intelektual vetëm nuk mjafton. Sipas Tahirit (2015), të gjithë folësit e një gjuhe e njohin bazën e rregullave, por nxënësit e vegjël duhet ta praktikojnë gjuhën për qëllime të komunikimit, ndërsa të rriturit fokusohen më shumë te studimi i rregullave.

Ushtrimet gramatikore nuk bëhen vetëm që nxënësit të mësojnë rregullat e gjuhës, por edhe që të mësohen si të shprehin mendimet dhe ndjenjat e tyre qartë dhe saktë me shkrim, si në përmbajtje, ashtu edhe në ndërtimin e fjalisë. Lidhja ndërmjet gjuhës dhe letërsisë e bën leximin më të kuptueshëm dhe më të lehtë për nxënësit. Kur mësimi zhvillohet me në qendër nxënësin, duke përfshirë integrimin e lëndëve dhe zhvillimin e aftësive krijuese e ndërvepruese, atëherë procesi mësimor bëhet më i pasur. Nxënësit marrin pjesë aktive dhe përdoren mënyra të ndryshme mësimdhënieje, të cilat nuk e kufizojnë, por e përforcojnë të nxënit. Në mënyrë të veçantë lënda e Gjuhës shqipe lidhet me lëndët e tjera të fushës Gjuhët dhe komunikimi. Letërsia i ofron gjuhës një model të përsosur të përdorimit të gjuhës, ndërsa studimi i gjuhëve të huaja i siguron transferimin e njohurive gjuhësore nga një lëndë në një tjetër, por edhe vlerësimin e mundësive shprehëse të gjuhës shqipe.

Për Çomskin qëllimi kryesor i teorisë gjuhësore është të shpjegojë se si fëmijët arrijnë të përvetësojnë gramatikën e të rriturve që në moshë të hershme. Kërkime ndër-gjuhësore mbi aspekte të ndryshme të zhvillimit sintaksor kanë dhënë rezultate interesante dhe hedhin dritë mbi ndërveprimin e sintaksës me komponentë të tjerë gjuhësorë e jashtëgjuhësorë. Kështu, marrëdhënia midis përvetësimit të gjuhës dhe variacioneve sintaksore është shumë e rëndësishme (Tahiri, 2015).

Gramatika është në qendër të mësimdhënies dhe të mësuarit të gjuhës. Ajo është, gjithashtu, një nga aspektet më të vështira të gjuhës për ta mësuar mirë, një aspekt i gjuhës për të cilën nxënësit kanë mendime të ndryshme. Disa nxënës janë shumë të interesuar të mësojnë rregullat gramatikore dhe për këtë pëlqejnë të bëjnë shumë ushtrime gramatikore, të tjerë mund të mos i pëlqejnë rregullat gramatikore dhe kjo është pjesa më e mërzitshme e të

mësuarit të një gjuhe, duke përfshirë këtu edhe mësues të gjuhës që kanë mendime të caktuara për format e fjalës dhe rregullat e përdorimit gramatikor të tyre. Studiuesit Thamason dhe Word (2009) shprehën se gramatika e mirë mund të kontribuojë në qartësi, kuptim, rrjedhshmëri dhe stil.

Një dukuri tjetër, e cila lidhet me përvetësimin e gramatikës, është çështja e njohjes dhe përdorimit të terminologjisë nga fusha e gramatikës. Nxënësit në përgjithësi ndihen të dobët ndaj saj, termat gjuhësorë janë si fjalë të huaja nëse mësuesin nuk i kushtojnë mjaftueshëm vëmendje kuptimit të tyre dhe mbeten si fjalë abstrakte. Sipas Uilliams, teoria më e përshtatshme për ta shpjeguar gramatikën është me ushtrime gojore dhe ushtrime me shkrim dhe mësimi i gramatikës zhvillon të menduarit logjik, përmirëson të shkruarit dhe zvogëlon apo eliminon gabimet (Dale Uilliams, 2005).

Duke i pajisur nxënësit me njohuritë gramatikore, zgjerohet edhe horizonti i tyre mendor. Siç thuhet rëndom në studimet e kësaj fushe, vetë procesi i mësimin të gramatikës ndihmon në zhvillimin e të menduarit, pasi gjatë studimit të kësaj dege bëhet thellimi në ligjëratë, analizohen pjesët e saja, vihen në dukje rregullat e ndërtimit të saj etj. “Gjuha dhe letërsia, gjithnjë e më shumë, përdoren në mënyrat dhe format e tyre komplekse që bartin sistemi gjuhësor dhe letrar, kurse integrimi synon t’i aftësojë nxënësit në përdorimin e gjuhës dhe trajtimin e letërsisë si një proces aktiv për ndërtimin e domethënies a kuptimit” (Dibra - Zeqiri, 2019, f.162). Gramatika duhet t’u mësohet nxënësve në mënyrë të ndërgjegjshme dhe jo thjesht duke komunikuar dhe duke përdorur gjuhën për të kryer detyrat. Nëse ua mësojmë gramatikën në mënyrë të gabuar ose në kohë të gabuar, nxënësit nuk mund ta mësojnë atë dhe mund të humbasin interesimin për mësim. Përdorimi i metodave, strategjive, teknikave, shembujve konkretë e lehtëson për nxënësit lidhjen e teorisë me praktikën.

Për shembull, kërkohet nga nxënësi t’i analizojë vargjet e poezisë dhe të rrethojë rrethanorin e vendit. “Nëpërmjet kësaj, nxënësi jo vetëm që aftësohet t’i dallojë veçoritë gramatikore të rrethanorit të vendit, por njëkohësisht tek ai zhvillohet ndjenja estetike, si edhe mendimi filozofik, botëkuptimi në lidhje me funksionimin e universit” (Ajdini -Murtezi, 2019,

f.150). Pra, me ndihmën e shembujve konkretë, të nxjerrë nga letërsia shqiptare, arrihen njohuritë gjuhësore, aftësohen nxënësit për zbatim teorik dhe praktik të tyre, që do të thotë se njohuritë letrare gërshetohen me ato gjuhësore, duke qenë në funksion të përvetësimit të sistemit gjuhësor të gjuhës amtare, përmes strategjive që ndihmojnë nxënësit të kapërcejnë vështirësitë (ushtrimeve, lojërave, quizeve etj.).

Qëllimi i hulumtimit

Qëllimi i hulumtimit ishte të kuptojmë se si mësohet gramatika në shkollat e mesme të ulëta në Kosovë. Integrimi i gjuhës dhe letërsisë në një tekst shkollor e ka lehtësuar apo e ka vështirësuar për nxënësit të kuptuarit dhe të mësuarit e rregullave gramatikore?

Ndër qëllimet ishte të analizohen praktikatat aktuale të të mësuarit të gramatikës, përparësitë dhe sfidat e integritit të gjuhës dhe letërsisë në programet mësimore dhe tekstet shkollore.

Pyetjet kërkimore

A është planifikimi i gjuhës (gramatikës) dhe letërsisë në programet mësimore në proporcion, apo përqendrimi është më i madh në njërin prej tyre?

Cili është mendimi i mësimitdhënësve dhe autorëve të teksteve lidhur me përfshirjen e gjuhës dhe letërsisë në një tekst të vetëm shkollor?

Çfarë metodash, mjetesh dhe formash të punës përdorin mësimitdhënësit për t'ua lehtësuar nxënësve të mësuarit e gramatikës?

Si bëhet vlerësimi i njohurive të nxënësve në fushën e gramatikës?

Me cilat sfida përballen mësimitdhënësit gjatë mësimitdhënies së gramatikës dhe si i kapërcejnë ato?

METODOLOGJIA

Modeli i hulumtimit

Për të realizuar hulumtimin, është përdorur qasja cilësore. Përveç shqyrtimit të literaturës, janë realizuar intervista me mësimdhënës të lëndës Gjuhë shqipe dhe autorë të teksteve shkollore, si dhe vëzhgime në orët e mësimit.

Përfshirja e autorëve kishte për qëllim të marrë perspektivat e tyre për procesin e hartimit të teksteve shkollore për shkollat e mesme të ulëta në Kosovë, sfidat që hasin në integrimin e gramatikës dhe letërsisë brenda një teksti të vetëm.

Mostra

Mostrën e hulumtimit e përbëjnë 20 mësimdhënës të shkollave të mesme të ulëta, në 10 shkolla të 5 komunave në Kosovë dhe 2 autorë të teksteve shkollore. Me 10 mësimdhënës janë realizuar intervista gjysmë të strukturuar dhe 10 të tjerë janë vëzhguar në orët e mësimit, ndërsa me autorët e teksteve të gjuhës shqipe (të nivelit 1-5 dhe 6-9) janë zhvilluar intervista të strukturuar. Duke qenë se hulumtimi është i natyrës cilësore, përzgjedhja e mostrës është bërë në mënyrë të qëllimshme (mësimdhënës të gjuhës dhe të letërsisë që punojnë me klasa të ndryshme,) që të përfaqësohen përvoja të ndryshme dhe të kuptohen më mirë praktikatat e mësimit të gramatikës në shkolla.

Metodat, teknikat dhe instrumentet e hulumtimit

Qasja e hulumtimit e ka mundësuar analizimin e praktikave mësimore dhe perceptimeve të mësimdhënësve lidhur me të mësuarit e gramatikës në shkollat e mesme të ulëta në Kosovë.

Metodat e përdorura: Analiza teorike (kabinetike), për studimin e literaturës shkencore, kurrikulave dhe teksteve shkollore.

Intervistat gjysmë të strukturuar, për mbledhjen e të dhënave mbi përvojat dhe opinionet e mësimdhënësve dhe të autorëve të teksteve.

Vëzhgimin në orët e mësimit, për të pasqyruar praktikën reale të mësimdhënësve.

Teknikat e përdorura: Zhvillimi i intervistave me pyetje të hapura dhe vëzhgimi në orët e mësimit - duke përdorur protokolle të strukturuar.

Instrumentet për mbledhjen e të dhënave: Pyetësi për intervistat me mësimdhënësit; Protokoli i vëzhgimit për evidentimin e metodave, mjeteve dhe formave të punës gjatë orës së mësimit.

Procedura e mbledhjes së të dhënave

Mbledhja e të dhënave është realizuar në dy faza. Në fazën e parë është zhvilluar hulumtimi kabinetik, janë analizuar kurrikulat lëndore dhe programet mësimore, tekstet shkollore, si dhe raportet e hulumtimeve të ngjashme. Kjo fazë kishte për qëllim sigurimin e të dhënave teorike dhe kontekstuale të përmbajtjes dhe organizimit të mësimit të gramatikës.

Në fazën e dytë është realizuar hulumtimi në terren, përfshirë intervistat me mësimdhënësit e gjuhës shqipe dhe autorët e teksteve shkollore, si dhe vëzhgimi në orët e mësimit. Gjatë kësaj faze janë mbledhur të dhëna mbi praktikën mësimore, metodat e përdorura, sfidat dhe perceptimet e mësimdhënësve dhe të aktorëve të teksteve. Vendi dhe koha e intervistave janë përcaktuar në bashkëpunim me respondentët, për t'u përshtatur me oraret dhe kushtet e tyre.

Procedura e analizës së të dhënave

Të dhënat e mbledhura janë analizuar përmes analizës së përmbajtjes dhe analizës tematike. Gjatë këtij procesi, të dhënat janë grupuar sipas problematikave të evidentuara, duke u fokusuar në aspekte të ndryshme të mësimit të gramatikës në shkolla. Nga kjo analizë u evidentuan përparësitë dhe sfidat dhe u nxorën përfundime lidhur me çështjet e trajtuara në hulumtim.

Kufizimet e studimit

Hulumtimi paraqet edhe disa kufizime që lidhen kryesisht me madhësinë dhe përbërjen e mostrës. Pasi janë përfshirë vetëm 20 mësimdhënës nga 10 shkolla të 5 komunave, rezultatet nuk mund të përgjithësohen dhe të konsiderohen përfaqësuese për të gjitha shkollat e mesme të ulëta në

Kosovë. Dallimet ndërmjet komunave dhe shkollave, specifikat e organizimit të punës mund të ndikojnë në mënyrën e të mësuarit dhe vlerësimit të gramatikës. Numri i vogël i shkollave, periudha e shkurtër kohore e hulumtimit, dhe mosmarrja e opinionit të nxënësve bëjnë që rezultatet të mos e tregojnë të gjithë situatën në shkolla për sa i përket të mësuarit e gramatikës. Hulumtimet e ardhshme, me përfshirje më të madhe të mësimdhënësve, edhe të nivelit fillor, do të ndihmonin për të nxjerrë rezultate më gjithëpërfshirëse.

REZULTATET E HULUMTIMIT

Rezultatet e hulumtimit pasqyrojnë gjetjet nga shqyrtimi i literaturës, intervistat e realizuara dhe vëzhgimi në orët e mësimit. Ato tregojnë rolin e letërsisë në të mësuarit e gramatikës së gjuhës shqipe dhe mënyrën se si ajo mësohet në shkollat e mesme të ulëta në Kosovë.

Përveç sfidave, hulumtimi evidenton edhe përfitimet nga integrimi i gjuhës dhe letërsisë në programet mësimore dhe në tekstet shkollore, duke nxjerrë në pah ndikimin pozitiv që ka në motivimin dhe përvetësimin e njohurive gjuhësore nga ana e nxënësve. Të gjeturat përfshijnë integrimin e gramatikës dhe letërsisë në programet mësimore dhe tekstet shkollore të gjuhës shqipe; metodat e punës dhe integrimin e teknologjisë; përdorimin e shembujve letrarë për të kuptuar rregullat gramatikore, vlerësimin e nxënësve etj.

Përfshirja e gramatikës dhe letërsisë në programet mësimore dhe tekstet shkollore

Shumica e mësimdhënësve të intervistuar vlerësojnë se përfshirja e gramatikës dhe letërsisë në programet mësimore dhe tekstet shkollore është pothuajse e barabartë. Megjithatë, disa mësimdhënës kanë theksuar se letërsia përfshihet më shumë, gjë që e shohin si të arsyeshme për zhvillimin e mendimit kritik dhe aftësive të leximit dhe shkrimit. Një sfidë e përbashkët

është mungesa e lidhshmërisë natyrale ndërmjet temave letrare dhe atyre gramatikore.

M1 thekson se, në përgjithësi, në tekstet shkollore (referuar klasave VI-IX) dominon më tepër përfshirja e gramatikës, e më pak letërsia, ndërsa M3 shprehet se letërsia shpesh dominon, por mungon ndërlidhja e mirëfilltë me gramatikën, e cila do të ishte shumë e dobishme për mësimdhënësit dhe nxënësit.

“Për mendimin tim, prej klasës së gjashtë e deri te klasa e nëntë, janë të përfshira më shumë tekstet letrare dhe joletrare, dallimi mes llojeve të ndryshme të shkrimeve dhe njohjes me shkrimtarë të ndryshëm, sesa gramatika. Kjo bën që interesimi për gramatikën të zbehet dhe përqendrimi i nxënësve të kësaj moshe, por edhe më vonë, të jetë gjithmonë më i madh për letërsinë”, thotë M7.

Në përgjithësi, fondi i orëve nga mësimdhënësit konsiderohet i mjaftueshëm për mbulimin e kërkesave gramatikore dhe letrare, por realizimi i suksesshëm varet shumë nga përgatitja dhe kreativiteti i tyre. M2 thekson se orët janë të mjaftueshme, por kërkohet mënyra e duhur për t’i përdorur ato. “Sot, ndoshta duhen edhe më shumë. Sidomos ora e leximit, gjatë së cilës do të lexoheshin dhe analizoheshin lekturat; temat e lira dhe debatet duhet të kenë më shumë orë, në mënyrë që të ushtrohet artikulimi i drejtë dhe të shprehurit qartë e saktë në orët e gramatikës, duke përfshirë aktivitete praktike për drejtshkrimin”, shprehet M5.

Sa i përket numrit të orëve për realizimin e materialit mësimor, M6 dhe M8 mendojnë se për klasën IX nuk është i mjaftueshëm, marrë parasysh planin dhe nevojën për përmbledhje të tërë materialit mësimor dhe përgatitjes për fazat e tjera. Shumica e të intervistuarve mendojnë se fondi i orëve (5 orë në javë) është i mjaftueshëm, por mësimdhënësit duhet ta bëjnë ndërthurjen e letërsisë me gramatikën dhe në këtë mënyrë përvetësimi i të dyjave të bëhet më lehtë.

Edhe gjatë vëzhgimeve në orët e mësimi është vërejtur se nga disa mësimdhënës ushtrimet mbështeten në tekstin letrar për të trajtuar gramatikën dhe përdoren metoda analitike që synojnë integrimin, por kjo nuk bëhet në të gjitha orët e vëzhguara. M9 përdor metoda që e lidhin

analizën letrare me analizën gjuhësore, duke i integruar natyrshëm gramatikën dhe letërsinë. Për shembull, gjatë analizës së poezisë diskutohen si figurat letrare, ashtu edhe strukturat gjuhësore që i mbështesin ato. Gramatika trajtohet përmes përmbajtjes letrare, si në ushtrimet për identifikimin e lidhëzave, apo gjatë përdorimit të foljeve në fragmente të ndryshme.

Në një numër të vogël të orëve mësimore janë përdorur ushtrime të dizajnuara për të zhvilluar njëkohësisht kompetencat gramatikore dhe letrare, edhe pse ato i ndihmojnë nxënësit të kuptojnë funksionin e gjuhës në ndërtimin e kuptimit letrar. M10 gjatë analizës së fjalive kryesisht fokusohet në strukturë dhe jo në funksionin e tyre në tekst.

Përfshirja e gjuhës dhe letërsisë në një tekst të vetëm

Shumica e mësimeve janë të mendimit se përfshirja e gjuhës dhe letërsisë në një tekst të vetëm e bën më të lehtë dhe më efektiv mësimin e gramatikës, ngase rregullat gramatikore mësohen dhe përvetësohen më lehtë nëpërmjet një teksti letrar, duke i analizuar llojet e fjalive dhe duke zbuluar rregullat në kontekst të fjalisë dhe vetë tekstit; ushtrimeve, përpunimit të tekstit letrar, shkrimit kritik dhe kreativ, diskutimit për stilin dhe strukturën gjuhësore të autorëve etj.

Shumica e mësimeve kanë thënë se përdorin tekste letrare të ndërlidhura me kërkesat gjuhësore, duke përzgjedhur fragmente letrare që ilustrojnë në mënyrë të qartë rregullat gramatikore, të shoqëruara me pyetje analitike, që nxënësit të zbulojnë vetë rregullin përmes leximit. “Mësimi i drejtë dhe i suksesshëm i gramatikës i jep nxënësit siguri në njohjen dhe zbatimin e rregullave gjuhësore, jo frikë nga gabimi, prandaj gramatika nuk duhet të shihet vetëm si një sërë rregullash...”, shprehet M6.

“Integrimi do të mund të realizohej vetëm nëpërmjet ushtrimeve të vazhdueshme dhe do të bëhej e qartë për nxënësit se gramatika nuk është vetëm një grumbull rregullash të shkruara, por pjesë e integruar e gjuhës, është vetë gjuha dhe mënyra se si ne shprehemi ose shkruajmë”, konstaton M7.

Disa mësime ndërhenës ende kanë dilema rreth integritit – ‘shkrirjes’ së gramatikës dhe letërsisë në një tekst të vetëm. “Nuk jam kundër integritit të letërsisë me gramatikën, por nxënësit janë mësuar t’i mësojnë ndaras. Nevojitet kohë dhe mbështetje për të kaluar gradualisht në forma të integruara të mësime ndërhenës”, shprehet M4, megjithatë, shumica e mësime ndërhenësve të intervistuar, kanë thënë se integrimi i gjuhës dhe letërsisë i ndihmon nxënësit të përdorin gjuhën në mënyrë praktike dhe të zhvillojnë aftësi interpretuese. Ka edhe mësime ndërhenës që kërkojnë ndarjen e letërsisë nga gjuha, për shkak të mungesës së njohurive të thella për secilën fushë dhe mendojnë se gramatika e ka cenuar hapësirën e njëjësive mësimore në letërsi. Sipas tyre, trajnimet profesionale janë zgjidhja për të harmonizuar njohuritë dhe për të kuptuar rëndësinë e integritit. M2 thotë se është një mënyrë e mirë, por shumë mësues ndihen më të sigurt në ndarjen e fushave, ndërsa M3 thotë se integrimi i gjuhës dhe letërsisë është thelbësor për zhvillimin e aftësive komunikuese të nxënësve në situata reale. “Mendoj se është zgjidhje praktike, sepse së pari është vetëm një libër dhe më mundëson që shpesh ta ndërlidh tekstin letrar me analizën gramatikore, ose njësinë gramatikore ta ilustroj me një tekst letrar të përshtatshëm për temën që e trajtojmë”, shprehet M6.

Gjithsej 6 nga 10 mësime ndërhenësit e intervistuar kanë thënë se mësimi i integruar i gjuhës dhe letërsisë ka rezultuar me arritje më të larta dhe ka mundësuar që nxënësit nëpërmjet teksteve letrare të identifikojnë aspektet gramatikore, si ndërtimin e fjalive dhe analizën nga shumë pikëpamje gramatikore. M8 thekson se mësime ndërhenësit duhet të punojnë më shumë për t’u siguruar që të dy fushat trajtohen në mënyrë të plotë. Nxënësit janë mësuar t’i mësojnë ndaras këto dy pjesë, por kjo nuk do të thotë që nuk duhet të provohen mënyra të reja.

Mirëpo, në shumicën e orëve mësimore, gramatika dhe letërsia nuk trajtohen si të integruara dhe nuk ndërlidhen analiza gjuhësore me tekstin letrar. Shumica e planeve të përgatitura nga mësime ndërhenësit nuk kanë qëllim integruar të gjuhës dhe letërsisë dhe integrimi ndër-fushor ndodh shumë rrallë në praktikë. Nuk përmenden objektiva të qarta që lidhen me të dy fushat: gjuhësore dhe letrare. Për shembull, nuk analizohet përdorimi i mbiemrave në përshkrimin e karakterit në një tregim, apo lidhja ndërmjet

karakterit të personazhit dhe përdorimit të foljeve për të përshkruar ndjesitë e tij. Vetëm në 3 orë mësimore, nga 10 të vëzhguara, mësimdhënësit e kanë bërë integrimin e gjuhës dhe letërsisë duke përdorur metoda dhe teknika që i ndihmojnë nxënësit të mësojnë gramatikën më lehtë dhe më shpejt. Shumica e teksteve e kanë integruar pjesën e gramatikës dhe të letërsisë, megjithëse do të duhej të përfshiheshin më tepër shembuj, të cilët do ta lehtësonin të mësuarit e gramatikës për nxënësit. Tekstet do të ishin më funksionale për nxënësit, sidomos fletoret e punës, nëse integrimi do të bëhej nëpërmjet aktiviteteve, detyrave dhe kërkesave që gramatika të mësohej krejt natyrshëm, nëpërmjet analizës së teksteve letrare dhe joletrare.

Metodat e punës dhe përdorimi i teknologjisë në mësimdhënie

Sa u përket metodave të punës dhe përdorimit të teknologjisë, mësimdhënësit kanë thënë se përdorin metoda deduktive, induktive, problemore, si dhe skema, projekte, gara, kuize, analiza morfologjike e sintaksore, lojëra gramatikore etj. Por, sa u përket mjeteve, kanë deklaruar se, përveç mjeteve tradicionale: tekstet, tabelën, librat shkollorë, fletat e punës, e përdorin edhe teknologjike: projektorët apo tabelat e mençura, për shfaqje të videove didaktike dhe platformave online apo librave digjitalë.

M7 thekson se teknologjia përdoret për të paraqitur rregullat gramatikore në mënyrë vizuale dhe interaktive, për video të shkurtra që ilustrjnë përdorimin e rregullave gramatikore, si dhe për aplikacione online që përmbajnë ushtrime, sidomos gjatë prezantimit të temave të reja dhe për ushtrime përsëritëse, si kaohoot, kuizet etj.

"PowerPoint dhe videot ndihmojnë shumë në vizualizimin e rregullave", shprehet M4, ndërsa M5 thotë se gjejnë fjali të ndërtuara gabimisht në rrjetet sociale dhe i përmirësojnë me nxënësit duke i shfaqur në projektor.

7 nga 10 mësimdhënësit e intervistuar kanë thënë se përdorimi i teknologjisë është bërë i domosdoshëm dhe kur u jepet mundësia i përdorin kompjuterin, projektorin, apo tabelën e mençur, sidomos për projekte dhe kuize. M6 thekson se e përdor teknologjinë për prezantim të punës në PowerPoint. Mirëpo, gjatë vëzhgimit është vërejtur se mësimdhënësit nuk përdorin

mjaftueshëm metoda bashkëkohore, punë grupore, debate dhe lojëra të ndryshme. Përdorimi i teknologjisë, ndonjë platformë online, aplikacione apo video nuk janë përdorur nga mësimitdhënësit e vëzhguar. Vetëm në dy orë mësimore, 2 nga 10 mësimitdhënësit e vëzhguar, e kanë përdorur teknologjinë, projektorin dhe tabelën e mençur, për të realizuar ndonjë aktivitet në mënyrë vizuale.

Përdorimi i shembujve letrarë për të kuptuar rregullat gramatikore

Sipas mësimitdhënësave, shembujt letrarë i ndihmojnë nxënësit të kuptojnë më mirë gramatikën dhe të zhvillojnë kompetencat e përgjithshme gjuhësore dhe letrare, por nuk janë përfshirë mjaftueshëm në tekstet shkollore. 6 nga 10 mësimitdhënësit e intervistuar kanë thënë se tekstet përmbajnë shembuj të dobishëm, por nevojiten më shumë ushtrime praktike, ushtrime që lidhen me kontekstin letrar, për të forcuar të kuptuarit e rregullave gramatikore nga nxënësit. Ata konsiderojnë se nxënësit duhet të dinë t'i analizojnë detajet më të vogla gramatikore, në çdo kontekst, dhe këtë mund ta arrijnë vetëm nëpërmjet ushtrimeve dhe situatave praktike.

“Nëse mësimitdhënësi është i përgatitur mirë profesionalisht dhe i integron mirë temat dhe shembujt letrarë në të kuptuarit e rregullave gramatikore, atëherë nxënësit do ta kenë më të lehtë të përvetësojnë njohuritë gramatikore dhe ato letrare...”, shprehet M4.

“Gramatika më vete nuk ka ndonjë vlerë (përveç kur merremi me studimin e saj), nëse nuk e shohim të zbatuar në tekst. Nxënësit duhet t'i fitojnë shkathtësitë e të shprehurit dhe të shkruarit drejt e pa gabime, sepse ato u duhen në jetë, përndryshe askund, përveçse në shkollë, nuk do t'i pyesin për lakimin e emrit, apo zgjedhimin e foljes, por ata i mësojnë rregullat në mënyrë që t'i zbatojnë ato kur është e nevojshme”, mendon M5.

Sipas mësimitdhënësave, mungon shpjegimi i termave dhe kuptimit të fjalës gramatikë, në të gjitha tekstet e gjuhës shqipe të arsimit parauniversitar, një sqarim i mirëfilltë mbi degët e gramatikës. Tekstet përmbajnë ushtrime dhe shembuj, por është i nevojshëm përdorimi më i madh i detyrave dhe

shembujve praktikë, nga jeta e përditshme. “Shumë nxënës, kur i kam pyetur se çfarë është gramatika, janë përgjigjur se gramatika është të folurit në gjuhë standarde. Si pasojë e kësaj, nxënësi nuk është i sigurt se a është një fjalë e caktuar emër apo është kryefjalë (shembull nga përvoja). Në fillim të çdo viti shkollor, me nxënësit e klasave 6-9 përsërisim gramatikën dhe degët e saj, si dhe analizën gramatikore për secilën degë dhe funksionin e saj (analizë fonetike, analizë morfologjike, analizë sintaksore etj.), për t’i kuptuar cilat janë mangësitë të nxënësit”, shprehet M6.

“Nëse përzgjidhen mirë, shembujt nga letërsia ndihmojnë shumë në kuptimin e rregullave, sepse nxënësit e lidhin gramatikën me përmbajtjen që lexojnë, por nëse janë të ndërlikuar ose të pakuptueshëm, mund të krijojnë konfuzion”, thotë M7.

Për dallim nga përgjigjet e mësimdhënësve, gjatë vëzhgimit kemi vërejtur se nuk përdoren mjaftueshëm shembuj që kërkojnë përdorimin e teknologjinë gjatë orës mësimore - mjetet vizuale, si aplikacione, prezantime (kompjuteri, projektori). Po ashtu, nuk përfshihen lojëra gjuhësore apo ushtrime kreative, të cilat ua bëjnë nxënësve gramatikën më të lehtë dhe më atraktive. Shpesh, ushtrimet nuk praktikoheshin të integruara, duke përfshirë gramatikën dhe letërsinë, por gramatika mësohej në mënyrë mekanike, përmes lakimit dhe zgjedhimit, si rregulla. Metodatat e përdorura nga mësimdhënësit nuk i ndërthurnin gjithmonë analizat gjuhësore me ato letrare.

Nxënësit shpesh nuk e perceptonin gramatikën si pjesë të natyrshme të leximit letrar, nuk e analizonin ndërtimin e fjalive për të kuptuar më mirë mendimin e autorit, por thjesht si ushtrim mekanik. Nuk nxiteshin të kuptonin ndikimin e strukturës gjuhësore në kuptimin letrar, p.sh. të analizojnë përdorimin e kohëve të foljore për të theksuar atmosferën në një rrëfim letrar. Nuk i përdorin mjaftueshëm poezitë apo tregimet për të analizuar trajtat e foljes, figurat letrare dhe ndërtimin sintaksor në të njëjtën kohë. Disa mësimdhënës e shpjegonin gramatikën në formë rregullash, çka rezultonte në pakënaqësi nga nxënësit, të cilët nuk ishin shumë të interesuar të mësojnë rregullat gramatikore.

Vlerësimi i nxënësve nga mësime dhënësit

Sa i përket vlerësimit, 7 nga 10 mësime dhënësit e intervistuar kanë deklaruar se vlerësimi i aftësive gramatikore përmes letërsisë është më kompleks, por jep rezultate më të mira, ndërsa 3 mësime dhënësit mendojnë se është më i lehtë, më tërheqës dhe më argëtues nëse kombinohen metodat tradicionale me ato moderne. Sipas tyre, mungesa e testeve të standardizuara, që integrojnë të dy fushat, e bën më të vështirë matjen e rezultateve. “Shumica e testeve që mbahen i kanë të ndara kërkesat në të dy fushat dhe kjo e bën më të vështirë arritjen e rezultateve të të nxënësit”, thekson M4.

M3 mendon se vlerësimi përmes letërsisë mund të jetë më i pasur, sepse e vendos gramatikën në kontekst, por kërkon më shumë kohë dhe përgatitje, prandaj ndonjëherë është më praktike të përdoren metoda të kombinuara. “Vlerësimi i njohurive gramatikore përmes letërsisë është më tërheqës dhe nganjëherë më argëtues, sidomos kur i gjejmë foljet në mënyrën habitore dhe dëshirore, si dy mënyrat më të bukura dhe më të veçanta të gjuhës shqipe”, mendon M8.

Sipas M5, nxënësit janë në gjendje t’u përgjigjen saktë pyetjeve të parashtruara vetëm nëpërmjet shembujve, të cilët janë punuar paraprakisht. “Kur nxënësi e ka kuptuar thelbin e mësimit të gramatikës, nuk e ka të vështirë aspak ta identifikojë edhe në tekste letrare/joletrare dhe t’u përgjigjet kërkesave të caktuara”, thekson ai.

Me gjithë rëndësinë që ka, gjatë vëzhgimit në orët e mësimit kemi vërejtur se vlerësimi nga disa mësime dhënësit nuk përfshinte elemente të të dy fushave, kuptimin e tekstit dhe analizën gjuhësore. Pyetjet reflektuese rrallë ndërlihdeshin me gramatikën dhe kuptimin e veprës letrare. Ushtrimet, detyrat dhe pyetjet, përqendroheshin në letërsi apo në gjuhë, varësisht nga njësia mësimore. Testet e përdorura për vlerësim nuk janë të standardizuara, por as instrumentet e tjera vlerësuese, që mësime dhënësit i përdornin, nuk i ndërlihdnin mjaftueshëm gramatikën me letërsinë.

Sfidat me të cilat përballen mësime dhënësit dhe nxënësit

Shtatë nga dhjetë mësime dhënësit e intervistuar kanë thënë se përballen me mungesën e interesimit të nxënësve, vështirësitë në zbatimin praktik të

gramatikës, terminologjinë, dhe mungesën e teknologjisë në klasë. M6 thekson se nxënësit nuk kanë njohuri të mjaftueshme për gjuhën dhe shpesh hasin në vështirësi sa i përket terminologjisë gramatikore, sepse edhe në tekste shkollore terminologjia nuk është e njëjtë dhe kanë edhe probleme me zbatimin e gjuhës standarde.

“Sfidat më të mëdha për të mësuar gramatikën janë mosinteresimi i nxënësve për të dhe përgatitja paraprake. Gramatika konsiderohet si pjesa më e vështirë e lëndës së Gjuhës shqipe, pasi nxënësve u duket vështirë t’i mbajnë mend rregullat e shumta. Problem tjetër është e folura e përditshme e nxënësve, e cila dallon shumë nga gjuha standarde”, thotë M6.

Shumica e mësimeve të mësuara konsiderojnë edhe rregullat gramatikore, të cilat, sipas tyre, shpesh janë të thata, abstrakte, dhe vështirë kuptohen pa ndonjë kontekst praktik, duke e ditur se në klasë nxënësit janë me përgatitje dhe njohuri të ndryshme.

Sipas tyre, vërehet mungesa e përqendrimit të nxënësit, e të mbajturit mend, e mendimit kritik, dhe e leksikut të varfër gjatë të shprehurit. “Janë të paimentuar për t’i mësuar, prandaj janë të dobët në drejtshkrim, në të shprehurit me gojë, në diktim, dhe në zbatimin e rregullave gramatikore në praktikë”, shprehet M1, ndërsa M2 mendon se mësimi është mekanik dhe mungesa e teknologjisë e vështirëson akoma më shumë të nxënësit. “Shumë vështirë të tejkalohet niveli mesatar i dijeve të nxënësve, arritja e rezultateve sipas kompetencave shumë e vakët, ka mungesë të disiplinës, nuk kanë durim për ta dëgjuar njëri-tjetrin, i duan gjërat e gatshme”, konstaton M4.

Përveç mungesës së përqendrimit, sfidues janë edhe ushtrimet e shumta, të natyrës teknike, si dhe mënyra e të mësuarit mekanik, pa e kuptuar thellë funksionin e rregullave gramatikore. “Definicionet e nxënësve u duken të vështira për t’i kuptuar, pa shembuj të qartë. Përpjekjet për të mësuar definicionet pa i kuptuar thellësisht shkaktojnë pasiguri të nxënësit”, thotë M7. Sipas mësimeve të mësuara, nxënësit e kanë të vështirë të kuptojnë funksionin sintaksor të fjalëve në fjali dhe i ngatërrojnë kategoritë gramatikore gjatë analizës. Sa i përket terminologjisë, M9 thekson: “Në pjesën teorike të teksteve janë përfshirë terminologji të dyfishta. Nxënësi duhet të njohë një term dhe të mos hamendësohet me terma të tjerë, me sinonime”.

Gjithashtu, gjatë vëzhgimit kemi vërejtur se, në shumicën e shkollave, kishte mungesë të teknologjisë, projektorëve apo tabelave të mençura. Mungesa e teknologjisë ua pamundësonte mësimdhënësve përdorimin e videove dhe materialeve elektronike për t'ua bërë nxënësve orën më atraktive dhe gramatikën më të kuptueshme. Nuk praktikoheshin aktivitete që i nxisin nxënësit të përfshihen në mënyrë aktive në procesin mësimor: lojëra, kuize, asociacione online. Metodot që përdoren nga shumica e mësimdhënësve nuk e mundësonin ndërthurjen e gramatikës dhe letërsisë, pasi mungonte analiza gjuhësore nëpërmjet teksteve letrare. Shumica e mësimdhënësve e trajtonin gramatikën në mënyrë mekanike, duke përqendruar vetëm në strukturën e fjalive, pa e thelluar funksionin e tyre në tekst.

Mungesa e pyetjeve reflektuese dhe ushtrimeve që zhvillojnë njëkohësisht kompetencat gjuhësore dhe letrare vërehej në shumicën e orëve mësimore të vëzhguara.

Perceptimet e autorëve të teksteve shkollore

Për realizimin e kësaj teme, përveç intervistave me mësimdhënës dhe vëzhgimeve në orë, janë intervistuar dy autorë të teksteve shkollore, për të marrë mendimet e tyre për mundësitë dhe sfidat e integritit të gramatikës dhe letërsisë në tekstet shkollore për shkollat e mesme të ulëta në Kosovë.

Qëllimi ishte të kuptonim konceptimin e këtij integrimi nga autorët, vështirësitë gjatë hartimit dhe sugjerimet për përmirësim, duke mundësuar një analizë më të thellë për avancimin e cilësisë së teksteve dhe të procesit mësimor.

Sipas autorëve, integrimi i gramatikës dhe letërsisë është një plotësim i ndërsjellë, pasi gramatika ndihmon të kuptohet më mirë teksti letrar, ndërsa letërsia ofron shembuj të gjallë për përdorimin e gjuhës. Megjithatë, ky integrim nuk arrihet gjithmonë për shkak të ndarjes së punës në grupe sipas disiplinave. Sfidat kryesore, sipas tyre, ndërliken me balancimin e përmbajtjeve gramatikore dhe letrare, si dhe sigurimin e instrumenteve didaktike që ruajnë kënaqësinë e leximit, ndarjen e punës sipas disiplinave, dhe mungesën e udhëzimeve të qarta.

Të dy autorët e intervistuar theksojnë rëndësinë e bashkëpunimit me mësimdhënësit dhe e vlerësojnë pozitive qasjen integruese, por sugjerojnë shtimin e ushtrimeve praktike, të lidhura me tekstet letrare, dhe ofrimin e udhëzimeve më të qarta për mësimdhënësit. Po ashtu, rekomandojnë pasurimin e teksteve me shembuj nga letërsia shqipe dhe ajo botërore, për të njohur përdorimin e gjuhës në stile dhe kontekste të ndryshme.

Mësimi i gramatikës vetëm përmes rregullave abstrakte nuk është i efektshëm për nxënësit që ende nuk mendojnë në mënyrë të strukturuar. Letërsia nuk mund të kuptohet pa një gjuhë të saktë dhe të pasur, ashtu siç edhe vetë e pasuron gjuhën përmes stilit dhe ndjeshmërisë dhe në këtë aspekt tekstet shkollore kanë rol thelbësor në ndërthurjen e gramatikës me përmbajtjen letrare, duke ndihmuar zhvillimin gjithëpërfshirës të kompetencave gjuhësore dhe letrare.

Autorët e shohin integrimin e gramatikës dhe letërsisë si një proces plotësues që ndihmon në kuptimin më të mirë të teksteve letrare dhe përdorimin e më të lehtë të gjuhës. Ata vlerësojnë se bashkëpunimi me mësimdhënësit është kyç për suksesin e këtij integrimi dhe rekomandojnë shtimin e ushtrimeve praktike, pasurimin e materialeve me shembuj dhe krijimin e instrumenteve didaktike më të përshtatshme.

Integrimi i gramatikës dhe letërsinë ndihmon zhvillimin e aftësive gjuhësore dhe letrare të nxënësve, por sukcesi varet nga përgatitja profesionale e mësimdhënësve, përdorimi i metodave interaktive dhe teknologjike, si dhe përzgjedhja e kujdesshme e materialeve mësimore.

Sfiduese mbetin mungesa e interesimit të nxënësve, terminologjia e paqartë, mungesa e objektivave integruese dhe metodat mekanike të mësimdhënies, prandaj rekomandohet digjitalizimi i klasave, rishikimi dhe pasurimi i teksteve, përdorimi i ushtrimeve praktike dhe pyetjeve reflektuese, si dhe bashkëpunimi i ngushtë ndërmjet autorëve dhe mësimdhënësve. Po ashtu, sipas tyre, vlerësimi duhet të jetë i integruar, duke kombinuar analizën gjuhësore dhe letrare.

Përfundime

Integrimi i gramatikës dhe letërsinë është shumë i rëndësishëm për zhvillimin e aftësive gjuhësore dhe letrare të nxënësve. Gramatika nuk duhet të mësohet si e veçuar nga letërsia, por si pjesë e kuptimit dhe përdorimit të gjuhës në tekste letrare. Kur nxënësit e analizojnë një tekst letrar, ata kanë mundësi të kuptojnë më mirë funksionin e strukturave gjuhësore dhe ta përdorin gjuhën në mënyrë të drejtë dhe të natyrshme.

Për të arritur këtë, është e nevojshme që mësimit të përdorin metoda aktive dhe teknologji moderne gjatë procesit mësues, sepse lojërat edukative, materialet digjitale dhe pyetjet që nxënësit të menduarit kritik e bëjnë mësimin më tërheqës dhe i ndihmojnë nxënësit të përvetësojnë gramatikën më lehtë dhe më shpejt. Pra, gramatika duhet të mësohet në mënyrë praktike, përmes shembujve konkretë dhe ushtrimeve që u përshtaten moshës dhe nivelit të nxënësve, jo përmes mësimit të rregullave përmendësh. Po ashtu, edhe vlerësimi duhet të jetë i integruar dhe të përfshijë të dy fushat në mënyrë të natyrshme dhe jo gramatika dhe letërsia të vlerësohen ndaras, duk e bërë të vështirë matjen e aftësive të nxënësve në lëndën e Gjuhës shqipe. Me gjithë të arriturat, sipas mësimit të përvetësuar dhe autorëve të teksteve shkollore, ende vazhdojnë të paraqiten sfida në këtë proces, si: mungesa e interesimit, termit e paqartë në tekstet shkollore, dallimet në njohuritë paraprake të nxënësve, mungesa e teknologjisë, dhe mungesa e trajnimeve adekuate për mësimit të përvetësuar. Bashkëpunimi ndërmjet mësimit të përvetësuar dhe autorëve të teksteve është më se i domosdoshëm që përmbajtja e teksteve të jetë më e përshtatshme për nxënësit dhe të krijojë një lidhje më të mirë ndërmjet gramatikës dhe letërsisë.

Qëllimi kryesor i mësimit të gramatikës duhet të jetë zhvillimi i aftësive të nxënësve për t'u shprehur qartë dhe saktë, si me gojë ashtu edhe me shkrim, në situata të ndryshme të jetës së përditshme. Kjo më së lehti arrihet nëse mësimit të përvetësuar ua mësojnë nxënësve kategoritë gramatikore nëpërmjet letërsisë, pasi tekstet letrare ofrojnë shembuj kuptimplotë dhe kontekstualë të përdorimit të gjuhës. Nëpërmjet tregimeve, poezive apo fragmenteve letrare, nxënësit jo vetëm që dallojnë format dhe strukturat gramatikore, por edhe kuptojnë funksionin e tyre stilistik e komunikues. Për më tepër, qasja e integruar ndihmon në zhvillimin e shprehive gjuhësore, të mendimit kritik dhe të shijes letrare, duke i bërë nxënësit përdorues aktivë të gjuhës, jo thjesht njohës të rregullave të saj.

Rekomandime

Të bëhet digjitalizimi i klasave në të gjitha shkollat, për të mundësuar përdorimin e mjeteve teknologjike (lojëra edukative, kuize, video) dhe për ta bërë orën e mësimit më tërheqëse për nxënësit;

Të rritet bashkëpunimi ndërmjet autorëve të teksteve dhe mësimeve për të krijuar materiale të përshtatura dhe për të zhvilluar metodat më të mira mësimore;

Të përzgjidhen nga mësimeve tekstet shkollore që e ndërlidhin më mirë gramatikën me përmbajtjen letrare;

Të rishikohet dhe të unifikohet terminologjia gramatikore në tekstet shkollore, për të shmangur dilemat te nxënësit;

Të përdoren metoda kreative dhe interaktive, të cilat nxisin përfshirjen aktive dhe zhvillimin e mendimit kritik te nxënësit;

Të integrohen analiza gjuhësore dhe letrare në procesin e të mësuarit dhe vlerësimit për të zhvilluar kompetencat gramatikore të nxënësve;

Të organizohen trajnime për të zhvilluar kompetencat dhe për të përmirësuar performancën e mësimeve të gjuhës shqipe.

Referencat

Ajdini-Murtezi, Sh. (2019). Shtjellimi i gramatikës në tekstet shkollore të Remzi Nesimit. Në *Kontributi i prof. Remzi Nesimit për gjuhën shqipe dhe gjuhësinë shqiptare* (f. 141–154).

Bajçinca, I. (2016). *Shqipja standarde dhe problemet rreth saj*. Instituti Albanologjik i Prishtinës.

Bibaj, J. (2014). Gjuhësia funksionale dhe përdorimi i saj në shkollë. *Studime të Gjuhës Shqipe*, 86–98. Universiteti i Prishtinës.

Dibra-Zeqiri, A. (2019). Aparatura didaktike në tekstet shkollore të prof. Remzi Nesimit. Në *Kontributi i prof. Remzi Nesimit për gjuhën shqipe dhe gjuhësinë shqiptare* (f. 155–164). Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski”.

Gjokutaj, M. (2009). *Didaktika e gjuhës shqipe*.

Hoti, I. (2019). *Tekstet e gjuhës shqipe dhe përdorimi i gjuhës*. Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve.

- Islamaj, Sh. (2004). *Gjuha, ligjërimi dhe fjala*. Instituti Albanologjik i Prishtinës.
- Islamaj, Sh. (2008). Tekstet e gjuhës dhe të letërsisë. Në *Letërsia në shkolla dhe në fakultete* (f. 58–69). Instituti Albanologjik i Prishtinës.
- MAShT. (2016). *Kurrikula bërthamë për arsimin e mesëm të lartë të Kosovës (klasat VI–IX – e rishikuar)*.
- MAShT. (2018). *Kurrikula lëndore / Programet mësimore, klasat VI–IX*.
- Progni-Peci, M. (2008). Hartuesit e planprogrameve dhe teksteve mësimore për letërsinë – çështje të përgatitjes profesionale. Në *Letërsia në shkolla dhe në fakultete* (f. 138–147). Instituti Albanologjik i Prishtinës.
- Pritchett, C. (2008). Implementation of the Ford PAS Web-Based Curriculum. Në M. Orey, V. J. McClendon, & R. M. Branch (Eds.), *Handbook of research on instructional systems and technology* (pp. 670–681). IGI Global.
<https://doi.org/10.4018/978-1-59904-865-9.ch046>
- Rrokaj, Sh. (2002). *Kurrikula dhe shkolla, gjuha shqipe dhe leximi letrar*. Instituti i Studimeve Pedagogjike.
- Savignon, S. J. (2017). Communicative competence. Në *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*. John Wiley & Sons, Inc.
<https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0047>
- Stefa, A. (2020, 23 shtator). Mësues e pedagogë njëzëri: Gjuha dhe Letërsia të ndahen nga njëra-tjetra, domosdoshmëri e kohës. *Portali Shkollor*.
<https://www.portalishkollor.al/news/ardi-stefa-ndarja-e-gjuhes-shqipe-nga-letersia-qe-ne-9-vjecare-domosdoshmeri>
- Susanto, A. (2017). The teaching of vocabulary: A perspective. *Jurnal Kata: Penelitian Tentang Ilmu Bahasa Dan Sastra*, 1(2), 182–191.
<https://doi.org/10.22216/jk.v1i2.2136>
- Tahiri, A. (2015). *Çështje gjuhësore dhe didaktike për mësimin e gjuhës shqipe në shkollë* (Tezë doktore). Universiteti i Tiranës.
- Thamason, T., & Word, G. (2009). Tools not rules: Teaching grammar in the writing classroom. SHBA.
- Williams, J. D. (2005). Teaching grammar. Në *The teacher's grammar book*. Routledge.
- Xhaho, A. (2023, 23 shtator). Mësues e pedagogë njëzëri: Gjuha dhe Letërsia të ndahen nga njëra-tjetra, domosdoshmëri e kohës. *Shqiptarja.com*.
<https://shqiptarja.com/index.php/lajm/mesues-e-pedagoge-njezeri-gjuha-dhe-letersia-te-ndahen-nga-njeratjetra-domosdoshmeri-e-kohes>